

(مقاله پژوهشی)

نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت پسماند خانگی توسط زنان (مطالعه موردی زنان ساکن شهر سیرجان)

المیرا جعفری^۱، صادق صالحی^{۲*}، بهرام قدیمی^۳

چکیده

امروزه، بهترین راهکار برای مواجهه با چالش‌های پسماند تقویت منابع اجتماعی و سرمایه‌های انسانی است. در این بین، زنان خانه‌دار که بیشتر وقت خود را در منزل سپری می‌کنند نقشی بسیار مؤثر در زمینه مسائل محیط زیستی و مدیریت پسماند خانگی دارند. با درک این مهم، پژوهش حاضر با هدف شناسایی نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت پسماند خانگی از سوی زنان انجام شده است. برای انجام دادن تحقیق حاضر از روش پیمایش استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق شامل زنان ساکن در شهر سیرجان است. با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی، ۳۸۴ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. برای تعیین حجم نمونه مورد نظر از فرمول کوکران استفاده شده است. برای گردآوری داده‌های پژوهش از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شد. روایی و پایایی پرسش‌نامه نیز تأیید شد. داده‌های تحقیق پس از جمع‌آوری، با استفاده از آزمون‌های همبستگی پیرسون و مدل‌سازی ساختاری در نرم‌افزارهای آماری Lisrel و SPSS تحلیل شدند. نتایج تحقیق نشان داد که سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، امنیت اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و انسجام اجتماعی) با مدیریت پسماند خانگی رابطه مثبت و معنادار دارد. بر این اساس، از عواملی که می‌تواند در مدیریت پسماند خانگی مؤثر باشد مدیریت سرمایه اجتماعی است.

کلیدواژگان

زنان خانه‌دار، سرمایه اجتماعی، شهر سیرجان، مدیریت پسماند خانگی.

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران
elmira.jaafari@gmail.com
۲. دانشیار جامعه‌شناسی محیط زیست، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران (نویسنده مسئول)
s.salehi@umz.ac.ir
۳. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران
ghadimi.bahram@srbiau.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۱۳

مقدمه و بیان مسئله

صنعتی شدن و رشد و گسترش شهرنشینی موجب افزایش مصرف‌گرایی و در نتیجه افزایش میزان پسماند تولیدی خانواده‌ها شده است. همچنین، تولید پسماند جزء جدایی‌ناپذیر زندگی است و نمی‌توان مانع آن شد. این تغییر سبب شده است امروزه با میزان زیادی پسماند مواجه شویم. این معضل در جوامع توسعه‌نیافته، که دچار کمبود فناوری و نیروی متخصص است، پررنگ‌تر شده است (افتخاری ۱۳۹۲). بازیافت پسماند در شرایط فعلی حائز اهمیت است. تولید زیاد پسماند موجب مشکلات محیط زیستی و اقتصادی فراوانی می‌شود و در مقابل یکی از راه‌های کاهش انبوه پسماند تولیدی بازیافت کردن است. بازیافت پسماند موجب کاهش بسیاری از عوارض محیط زیستی ناشی از تولید آن می‌شود. بازیافت سبب حفظ و ذخیره مواد خام اولیه، جلوگیری از تخریب منابع، حفظ و ذخیره انرژی، کاهش تأثیر در تغییر دمای زمین، کاهش آلودگی هوا، اشتغال‌زایی، کمک به زندگی پایدار، حفظ و ذخیره پول، هزینه کمتر و ایجاد پول می‌شود. همچنین، زباله‌سوزی و دفن پسماند از منابع مهم آلودگی هواست.

در همین زمینه، اجرای تعهدات جمهوری اسلامی ایران در قبال پروتکل بین‌المللی کیوتو لازم می‌دارد به مسئله تولید زیاد گازهای گلخانه‌ای (رتبه هجدهم) و دفن بهداشتی بازیافت و کمپوست به‌طور خاص توجه جدی شود (صاحب‌محمدی و محمودخانی ۱۳۸۶؛ کریمی ۱۳۸۹؛ کریمی ۱۳۹۵؛ جمشیدی ۱۳۹۸).

موضوع و ماهیت پسماند یکی از مسائل مهم چالش‌برانگیز در زندگی در جامعه امروزی است. طرح پرسش‌ها و مباحثی در باب مدیریت پسماند و ابعاد آن آینده زیستی جوامع در ابعاد متفاوت آن و معضلات پیش روی آن‌ها از نیازهای اساسی و ضروری به نظر می‌رسد. در مقابل، با ورود روزافزون عناصر مدرن به زندگی افراد، مرزهای ارتباطی و روابط اجتماعی تحت تأثیر قرار گرفته است. این مسئله را به‌وضوح می‌توان در جامعه و در میان زنان مشاهده کرد؛ به‌ویژه در جامعه ما با برکنده‌شدن ساختارهای اساسی سنتی، قرائت نقش‌های اجتماعی و مسئله زنان و نقش آنان در اجتماع دچار دگرگونی اساسی شده است و با تبعیت از کشورهای توسعه‌یافته، نهضت‌های زنان بر نهادهای جامعه و اساسی‌تر از آن بر آگاهی آنان از نقش خود در اجتماع تأثیر گذاشته است. این دگرگونی‌ها در مجموع نقش و اهمیت شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در زنان و به تبع آن نقش زنان در مدیریت پسماند را در راستای حفظ جامعه سالم و عدم دچار شدن به نوعی نابسامانی زیستی ناشی از عدم مدیریت پسماند را دوچندان می‌کند. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی بر جهت‌گیری و رفتارهای محیط زیستی (همچون نگرش و رفتار در زمینه پسماند) تأثیر داشته باشد.

توجه به مفهوم سرمایه اجتماعی و بررسی آن در محلات مختلف، روش و راهکار مناسبی است تا برنامه‌ریزان و مدیران شهری بتوانند مسائل محلی را بازاندیشی کنند و تصمیم‌های

مؤثرتری برای برنامه‌ریزی آبادانی بیشتر محلات شهری بگیرند. از بین گروه‌های مختلف اجتماعی، زنان خانه‌دار نقش بسیار پررنگی در مدیریت و کنترل پسماند در خانه دارند. زنان می‌توانند بسیاری از پسماندهای تولیدی را در منزل تفکیک کنند که این مسئله می‌تواند علاوه بر صرفه‌جویی در زمان، با استفاده از بازیافت آن‌ها از نظر مالی و کمک به حفظ منابع محیط زیست بسیار سودمند باشد. خواه و ناخواه تولید پسماند بخشی جدانشدنی از زندگی است، اما با انجام دادن برخی موارد می‌توان تولید پسماند خانگی را به بهترین شکل مدیریت کرد و به حداقل رساند. این مهم در سایه نقش فعال و اجتماعی زنان ممکن می‌شود. با توجه به شرایط محلی و بومی هر منطقه، زنان خانه‌دار نقش محوری در انجام دادن فعالیت‌های مرتبط با مدیریت پسماند در منزل را برعهده دارند. به همین دلیل، در تحقیق حاضر نگرش و رفتارهای زنان در زمینه مدیریت پسماند مورد توجه قرار گرفته است. به نظر می‌رسد نگرش زنان به مدیریت پسماند خانگی، به‌ویژه تفکیک از مبدأ، نقشی تعیین‌کننده در امر ساماندهی پسماند خانگی دارد. به عبارت دیگر، هدف این پژوهش پاسخ‌گویی به این سؤال است که آیا بین سرمایه اجتماعی و رفتار پسماند زنان رابطه وجود دارد؟

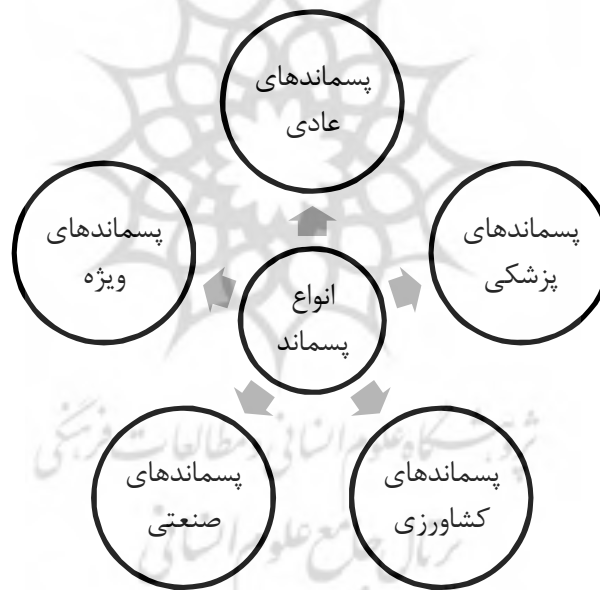
مبانی نظری پژوهش

فرایند تغییر و تحول همیشه زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده است. در گذشته این روند به دلیل سرعت کم، تأثیرات کمتری نیز در پی داشت، ولی امروزه این فرایند سرعت گرفته است (Hasunuma 20019). گسترش وسایل ارتباط جمعی سبب انتقال فرهنگ در سطح وسیع شده و در جهت حذف مرزهای نظام فرهنگی عمل می‌کند که پیامدهای مثبت و منفی نیز در پی خواهد داشت. این تغییرات و دگرگونی‌های عظیم هر چیز را تحت الشعاع قرار می‌دهد و خصوصاً به قلمرو فعالیت‌های فردی راه می‌یابد (Redding et al 2017). در جامعه در حال گذر از وضعیت سنتی به غیرسنتی مسئله حضور و نقش زنان در جامعه به یکی از درگیری‌های بنیادی بین سنت و مدرنیته بدل می‌شود (Lok et al 2017). در کنار تحولات فرهنگی، دگرگونی‌های عرصه اقتصاد و مشارکت زنان در درآمدزایی و ازدیاد فرصت‌های آموزشی همراه با آن، موجب تعدد گروه‌ها و گسترش حضور زنان و نقش کلیدی آنان در جامعه شده است (Yang & Hu 2018).

امروزه، پسماند و مشکلات محیط‌زیستی و هزینه‌های سنگین مربوط به مدیریت آن، یکی از مشکلات مهم امور شهری است که بدون تردید هر شهری با آن دست‌به‌گریبان است و جست‌وجو برای راه‌حل‌های مؤثر برای مقابله با آن به اولیوی برای دولت‌ها تبدیل شده است (Vincent 2016). بنابراین، با توجه به تأثیری که پسماندها در محیط زیست و سلامت مردم دارند، کنترل و درمان آن‌ها با یک سیستم مناسب، مانند تفکیک و بازیافت، می‌تواند تأثیر آن‌ها را بر اکوسیستم به حداقل رساند. از سوی دیگر، پرداختن به مسئله رفتارهای محیط‌زیستی از

دیدگاه جامعه‌شناسی محیط‌زیست امری نسبتاً جدید در سطح جهان است و در ایران نیز اطلاعات موجود نشان می‌دهد که تحقیقات کمی در این زمینه صورت گرفته است (واقفی و حقیقتیان ۱۳۹۳).

براساس تعریف سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، پسماند عبارت است از موادی اجتناب‌ناپذیر ناشی از فعالیت‌های انسانی که در حال حاضر و در آینده نزدیک نیازی بدان نیست و پردازش یا دفع آن ضروری است. همچنین، طبق تعریف سازمان مدیریت پسماند، پسماند به مواد جامد، مایع و گاز (به غیر از فاضلاب) گفته می‌شود که به طور مستقیم یا غیرمستقیم حاصل از فعالیت انسان است و از نظر تولیدکننده زائد تلقی می‌شود. پسماندها را به پنج گروه تقسیم‌بندی می‌کند: ۱. پسماندهای عادی به کلیه پسماندهایی گفته می‌شود که به صورت معمول از فعالیت‌های روزمره انسان‌ها در شهرها، روستاها و خارج از آن‌ها تولید می‌شوند، مانند پسماند خانگی و نخاله‌های ساختمانی؛ ۲. پسماندهای پزشکی (بیمارستانی)؛ ۳. پسماندهای ویژه؛ ۴. پسماندهای کشاورزی؛ و ۵. پسماندهای صنعتی.

شکل ۱. انواع پسماند (منبع: نورپور و همکاران ۱۳۹۲)

پسماندها را از چند جهت دیگر نیز می‌توان طبقه‌بندی کرد: از نظر فیزیکی (جامد، مایع، گاز)، از نظر کاربرد اصلی (مانند بسته‌بندی و مواد غذایی)، از نظر مواد (مانند شیشه و کاغذ)، از نظر ویژگی‌های فیزیکی (سوختنی، کمپوست‌شدنی، بازیافتی)، از نظر منشأ (مانند خانگی، تجاری و کشاورزی) یا از نظر میزان ایمنی (خطرناک، بی‌خطر) (نورپور و همکاران ۱۳۹۲).

پژوهش حاضر، پسماند خانگی مدنظر است. پسماند خانگی به‌طور کلی پسماندی است که از فعالیت‌های معمول خانواده‌ها تولید می‌شود (Miranda et al 2015).

ارتباط محیط‌زیست و سرمایه اجتماعی از موضوعات نسبتاً جدیدی است که مورد توجه محققان محیط‌زیستی قرار گرفته است. پژوهش‌گران بیان می‌کنند که سطوح سرمایه اجتماعی بر ترجیحات محیط‌زیستی افراد و دولت‌ها تأثیر بسزایی دارند (Cusworth 2020). نتایج مطالعات نشان می‌دهد که سطح بالای سرمایه اجتماعی - با کاهش هزینه‌های فعالیت‌های جمعی - همکاری بین افراد را تسهیل می‌کند و در نتیجه، مردم بیشتر در فعالیت‌های جمعی شرکت می‌کنند. بدین ترتیب، فعالیت‌های فردی و خصوصی، که آثار منفی محیط‌زیستی دارد، کمتر انجام می‌دهند (Kawamoto & Kim 2016; Matsumot2020).

ویژگی بین‌رشته‌ای مفهوم سرمایه اجتماعی، ائتلاف گسترده‌ای از دانشمندان رشته‌های مختلف دانشگاهی را موجب شده است که همه آن‌ها بر موضوعات مرتبط با سیاست‌گذاری چون بهداشت، جرم، تجدید نسل، اشتغال و پیشرفت آموزشی تمرکز دارند (Stromgren et al 2016). در کنار آن، از نظر لحاظ کردن شبکه‌ها و هنجارهای مشترک به‌عنوان شکلی از سرمایه، توجه عده‌ای از اقتصاددانان را جلب کرده است (Thompson 2018). در نتیجه، سرمایه اجتماعی یکی از مفاهیم پرکاربرد در طیف وسیعی از حوزه‌های علوم اجتماعی است. با وجود اینکه طی دو دهه گذشته این مفهوم از اقبال خوبی بین محققان برخوردار شده است و حتی وارد گفت‌وگوهای روزمره و ادبیات سیاست مردان شده است، تأمل در راهبردهای ارتقای این نوع سرمایه برای بهره‌مندی از منافع آن چندان توسعه‌یافته نیست (پاک‌سرشت ۱۳۹۳). نگاهی اجمالی به مباحث مرتبط با بحث «سرمایه اجتماعی» توسط صاحب‌نظران همچون کلمن^۱ (۱۳۹۶) و پوتنام^۲ (۲۰۰۲) نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنشگر اجازه می‌دهد با استفاده از آن به منابع خود دست یابد. اقتصاددانان اغلب از سرمایه اجتماعی به‌منزله چسبی یاد می‌کنند که جامعه را به هم همبسته نگه می‌دارد (Arrow 2010) و مهم‌ترین نقش آن در توسعه، کاهش هزینه‌های معاملاتی مربوط به تعامل و رابطه بین کنشگران اجتماعی است (Herrero & Hughes 2019). به نظر بوردیو^۳ (۲۰۰۷) سرمایه اجتماعی عبارت است از موقعیت‌ها و روابطی که در درون گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی برای افراد دسترسی به فرصت‌ها، اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را افزایش می‌دهد. در ادبیات، مدیریت سرمایه اجتماعی به دو شکل سرمایه اجتماعی افقی و عمودی دیده می‌شود. سرمایه اجتماعی افقی ناشی از روابط میان افراد و گروه‌هاست که در شکل مشارکت در

¹. Kelman

². Putnam

³. Bourdieu

شبکه‌های اجتماعی رسمی و سطح اعتماد بین فردی تجلی می‌یابد که ممکن است موجب بهبود وضعیت سلامت، فراهم کردن منابع اجتماعی از طریق ایجاد شبکه‌های افراد و ترویج رفاه شود و سرمایه اجتماعی عمودی ناشی از ارتباط افراد و گروه‌ها با قدرتهای مختلف، منابع و موقعیت‌های اجتماعی است که درجه اول سلامت مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهد، شامل شاخص‌های رفتاری برای توصیف سلامت افراد است (Borgonovi 2010).

در نظامی اجتماعی، تقابل میان کنش‌گران، پایه و اساس نظام به شمار می‌رود. برمبنای کنش‌های هدفمند، این تقابل در راستای تأمین اهداف نهایی کنش‌گران است (Jha et al 2018). تقابل در مبادلات دائمی کالا و خدمات بین افراد و گروه‌ها در هر شکل ساده‌ای از یک جامعه دیده می‌شود و این جامعه را از یک طرف در تولید هنجارهای مشترک، هویت مشترک، اعتماد و اطمینان و از طرف دیگر در روابط اقتصادی قوی با یکدیگر متحد می‌کند. سرمایه اجتماعی مفهومی چندبعدی در علوم اجتماعی و تأثیرگذار در بسیاری از حوزه‌های جامعه است (قنبری و همکاران ۱۳۹۴) و در ادبیات مرتبط با توسعه نیز جایگاهی ویژه یافته است؛ به گونه‌ای که برخی آن را حلقه مفقوده توسعه می‌دانند، با این استدلال که افرادی که از سرمایه اجتماعی بالا برخوردارند تمایل بیشتری به زندگی سالم و شادتر و شرکت در فعالیت‌های اجتماعی در جوامع دارند (Weil et al 2011). سرمایه اجتماعی با در خدمت مردم بودن برای چگونگی برقراری ارتباط با دیگران، به نوبه خود برای افراد و جوامع نتایج مثبتی از جمله سازگاری با محیط را به همراه داشته است (Utsunomiya 2016). در کشورهای توسعه‌نیافته، نبود سرمایه اجتماعی را حلقه مفقوده توسعه و رشد اقتصادی می‌دانند (Liu et al 2018). ارتباط بین محیط زیست و سرمایه اجتماعی نیز از موضوعات جدیدی است که پژوهش‌گران زیست‌محیطی به آن توجه کرده‌اند (صالحی و امام‌قلی ۱۳۹۱). سرمایه اجتماعی، بازگشت دوباره اخلاق به جامعه است. مضامینی مانند اعتماد، مشارکت، همکاری و پیوند اجتماعی، همه بیانگر توجه دوباره به اخلاق در جامعه است. با ایجاد ارتباط با همدیگر و تلاش برای حفظ و تداوم آن، مردم می‌توانند با یکدیگر کار کنند و به اهدافی دست یابند که اگر به تنهایی کار می‌کردند، یا موفق نمی‌شدند یا به سختی به موفقیت می‌رسیدند. بدین معنا که هرچه مردم بیشتری را بشناسیم و با آنان در بینش و نگاه مشترک باشیم، در سرمایه اجتماعی ثروتمندتریم (Inaba et al 2015; Ferris et al 2017).

مطالعات نشان می‌دهد که آموزش دفع مواد زائد و افزایش بهره‌وری با عوامل فرهنگی اجتماعی و تبلیغات با تغییر الگوی رفتاری کاهش پسماند از اقدامات مهم شهرداری است و با نحوه مداخله در محدوده‌های مختلف به لحاظ آموزش و مشارکت خانواده‌ها در مدیریت پسماند می‌توان در میان مدت به معیارهای محیط‌زیست پایدار و مدیریت پسماند کمک مؤثری کرد (حیدری ۱۳۹۶). پیوسته‌گر و انصاری (۱۳۹۶) گزارش کردند که بسیاری از عوامل اجتماعی

نظیر سن، جنسیت، وضعیت تأهل، بعد خانوار، مدت اقامت در تهران و منطقه، نوع واحد مسکونی و رعایت تفکیک زباله در سرانه تولید پسماند خانگی تأثیر مستقیم دارند. در ادامه، این دو منطقه براساس معیارها و شاخص‌های کالبدی، اجتماعی، محیط‌زیستی و مدیریتی ارزیابی شد که درصد امتیاز کسب‌شده منطقه ۳ به ترتیب ۷۶، ۷۶، ۳۷ و ۳۳ و منطقه ۱۰ به ترتیب ۶۶، ۶۷، ۳۳ و ۳۷ است. همتی و شبیری (۱۳۹۵) نشان دادند که کشور ایران در ابتدای مسیر آموزش محیط‌زیستی قرار دارد. اقدامات محدود، ولی مؤثری در این حوزه صورت گرفته است. خواجه شاهکوهی و همکاران (۱۳۹۴) گزارش کردند که بین متغیرهایی مانند نوع شغل، سطح تحصیلات، میزان هزینه خانوارها، جنسیت و نوع مالکیت با میزان مشارکت در مدیریت پسماندهای خانگی رابطه معنادار وجود دارد.

همچنین، رابطه گروه‌های سنی با میزان مشارکت شهروندان در مدیریت پسماندهای خانگی با استفاده از آزمون اسپیرمن معنادار نشد. مختاری ملک‌آبادی و همکاران (۱۳۹۱) گزارش کردند که ارتباط افراد با طبیعت مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده رفتار محیط‌زیستی افراد است. افراد مسن و زنان رفتارهایی مانند تفکیک زباله و استفاده از حمل‌ونقل دوستدار محیط‌زیست را بیشتر از مردان انجام می‌دهند. عقیلی و همکارانش (۱۳۸۸) گزارش کردند که بین سرمایه اجتماعی با رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی ارتباط معناداری وجود دارد. علاوه بر این، بین عناصر عمده سرمایه اجتماعی با رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی نیز ارتباط معناداری برقرار بوده و این روابط در مناطق مختلف جغرافیایی نیز متفاوت است. پلوی^۱ (۲۰۱۸) گزارش کرد که شبکه‌های اجتماعی جزء اصلی سرمایه اجتماعی، انگیزه و توانایی شهروندان برای مشارکت در امور عمومی را افزایش می‌دهند. جونز^۲ (۲۰۱۱) به بررسی سطح همکاری و مشارکت شهروندان در برنامه‌های بازیافت پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد که شهروندان با سطوح بالاتر سرمایه اجتماعی به رفتار مسئولانه نسبت به محیط‌زیست و مشارکت در سیاست‌های بازیافت زباله تمایل دارند. فیوریلو^۳ (۲۰۱۱) نشان داد که بین مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی، خواندن روزنامه با مشارکت در بازیافت زباله‌ها رابطه وجود دارد.

فرضیه‌های پژوهش

۱. به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی زنان و مدیریت پسماند خانگی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

1. Ploy

2. Jones

3. Fiorello

۲. به نظر می‌رسد بین اعتماد اجتماعی زنان و مدیریت پسماند خانگی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.
۳. به نظر می‌رسد بین مشارکت اجتماعی زنان و مدیریت پسماند خانگی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.
۴. به نظر می‌رسد بین انسجام اجتماعی زنان و مدیریت پسماند خانگی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.
۵. به نظر می‌رسد بین هنجارهای اجتماعی زنان و مدیریت پسماند خانگی رابطه مثبت و معنی وجود دارد.
۶. به نظر می‌رسد بین امنیت اجتماعی زنان و مدیریت پسماند خانگی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

ویژگی‌های محدوده بررسی شده (سیرجان)

شهرستان سیرجان در غرب استان کرمان و در دشتی وسیع قرار دارد. دو رشته کوه از ارتفاعات زاگرس در قسمت شرقی و غربی این شهرستان کشیده شده و دشت وسیع سیرجان، که ۱۸ هزار و ۴۸۱ کیلومتر مربع مساحت دارد، در فاصله این دو رشته کوه گسترده شده است. اقلیم سیرجان نیمه بیابانی است که زمستان‌هایی سرد و خشک و تابستان‌هایی معتدل دارد. این شهرستان در موقعیت ۵۵ درجه و ۳۲ دقیقه طول شرقی و ۲۹ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی واقع است. این شهر در ۹۶۰ کیلومتری تهران و ۱۸۰ کیلومتری کرمان قرار دارد و با توجه به قرار گرفتن در تقاطع محورهای مواصلاتی تهران- بندرعباس و کرمان- شیراز از گذشته تاکنون، مورد توجه بوده است. جمعیت شهر سیرجان بر پایه سرشماری سال ۹۵ برابر ۱۹۹ هزار و ۷۰۴ نفر بوده است (شامل ۱۰۲ هزار و ۶۵۶ مرد و ۹۷ هزار و ۴۸ زن). به لحاظ جمعیت، دومین شهر استان کرمان بعد از شهر کرمان است. شهر سیرجان به دو منطقه شهرداری تقسیم شده است. سیرجان به لحاظ اقتصادی نیز یکی از شهرهای مهم ایران است؛ شهری که در گذشته در مسیر جاده ابریشم بوده و امروز نیز در مرکز محور ترانزیتی کالا از جنوب به شمال ایران قرار دارد. وجود گل‌گهر، به عنوان یکی از معادن سنگ آهن بزرگ جهان، در سیرجان و همچنین وجود شرکت‌های فولادی که سیرجان را به قطب فولادی ایران تبدیل کرده، در کنار معادن مس و منطقه ویژه اقتصادی فقط بخشی از قابلیت‌های صنعتی و اقتصادی این شهرستان است. در بخش کشاورزی نیز، سیرجان یکی از قطب‌های تولید پسته در ایران است. گردش مالی در این شهر نسبتاً بالاست و سرانه فضای سبز خوبی دارد. ارتفاع شهر سیرجان از سطح دریا هزار و ۷۶۶ متر است و به دلیل قرار گرفتن سیرجان در دشتی مرتفع، این شهر نسبت به شهرهای نیمه‌کویری دیگر ایران هوایی معتدل‌تر و ملایم‌تر دارد. به لحاظ تاریخی نیز، سیرجان

جاذبه‌های مهمی را در خود جای داده است: قلعه‌سنگ، منبرسنگی، تپه باستانی بی‌بی‌دن، بنای شاه‌فیروز، آرامگاه میرزبیر، یخدان‌های دوقلو، عمارت تاریخی سعیدی، باغ‌سنگی، کفه نمک، در کنار مجموعه‌ای از کاروان‌سراها، خانه‌ها، قلعه‌ها و برج‌های قدیمی، تنها گوشه‌هایی از جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی شهرستان سیرجان است. سیرجان همچنین در زمینه صنایع دستی نیز یکی از شهرهای مهم ایران است که ثبت جهانی این شهر به‌عنوان خاستگاه گلیم شیرکی پیچ گواهی بر این مدعاست.

شکل ۲. نقشه جغرافیایی شهر سیرجان

روش پژوهش

روش تحقیق برای انجام‌دادن پژوهش حاضر از نوع پیمایشی است. جامعه آماری مورد نظر شامل زنان ساکن در شهر سیرجان است که تعداد آن‌ها براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، ۹۷ هزار و ۴۸ نفر است. با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی، ۳۸۴ نفر به طور تصادفی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. برای تعیین حجم نمونه مورد نظر از فرمول کوکران استفاده شده است. با توجه به احتمال عدم برگشت چند پرسش‌نامه، تعداد ۴۵۰ پرسش‌نامه توزیع شد و تعداد ۴۱۱ پرسش‌نامه برگشت داده شد. روش نمونه‌گیری نیز به این شکل بود که با استفاده از نقشه سیرجان و وجود محله‌ها، شهرک‌های اطراف شهر، سیرجان به ۲۴ خوشه اصلی تقسیم و شماره‌گذاری شد و به صورت تصادفی ۸ خوشه انتخاب شد. در ادامه برای هر خوشه خیابان‌ها مشخص شد و سپس براساس خیابان‌ها دو خیابان به صورت تصادفی انتخاب شد و کوچه‌های واقع شده در خیابان‌های انتخاب‌شده بررسی شدند. لازم است بیان شود که حجم نمونه در هر

خوشه متناسب با جمعیت همان خوشه انتخاب شد. برای گردآوری داده‌های پژوهش از پرسش‌نامه به شرح ذیل استفاده شد.

پرسش‌نامه سرمایه اجتماعی: برای سنجش سرمایه اجتماعی از پرسش‌نامه محقق‌ساخته با بهره‌گیری از دیدگاه بوردیو استفاده شد. پس از طراحی گویه‌های پرسش‌نامه براساس متون نظری و تجربی، گویه‌هایی که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی را می‌سنجید برای متخصصان علوم اجتماعی ارسال و از آن‌ها خواسته شد که درجه اهمیت آن‌ها را مشخص کنند. پس از گردآوری داده‌ها در مرحله اول، رتبه‌بندی‌های به‌دست‌آمده درباره مؤلفه‌های مشخص‌شده و در مرحله بعد پرسش‌نامه تنظیم‌شده، که حاوی رتبه‌بندی حاصل از نظرخواهی در مرحله اول بود، برای متخصصان ارسال شد و از آن‌ها خواسته شد توافق نظر خود را با رتبه‌بندی به‌دست‌آمده اعلام کنند. پرسش‌نامه اولیه دارای ۳۲ گویه بود که پس از توجه کامل، با نظر متخصصان به ۱۸ گویه کاهش یافت. پرسش‌نامه براساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (شامل: خیلی کم، نمره ۱؛ کم، نمره ۲؛ تا اندازه‌ای، نمره ۳؛ زیاد، نمره ۴ و خیلی زیاد، نمره ۵) طراحی شده است. این پرسش‌نامه دارای پنج مؤلفه اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و امنیت اجتماعی است. نتایج تحلیل عاملی پرسش‌نامه سرمایه اجتماعی، پنج مؤلفه (اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و امنیت اجتماعی) را به دست آورد که در آن ۶۷ درصد واریانس سؤال‌ها استخراج شده بود. آزمون $KMO=0.71$ و بارتلت ($P<0.0001$) نشان داد که حجم نمونه کافی است و این عوامل در جامعه آماری وجود دارد. نتایج بارهای عاملی بالاتر از ۰.۳ درصد چرخش متعامد، پنج مؤلفه مورد نظر را به‌دست آورد. مقدار شاخص پایایی‌های ترکیبی (CR) برابر با ۰.۸۵ و شاخص میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) ۰.۶۱ به‌دست آمد که نشان‌دهنده قابلیت اعتماد کافی و مناسب پرسش‌نامه است.

پرسش‌نامه مدیریت پسماند خانگی: برای سنجش مدیریت پسماند خانگی از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شد. پس از طراحی گویه‌های پرسش‌نامه براساس متون نظری و تجربی، گویه‌هایی که مؤلفه‌های مدیریت پسماند را می‌سنجید برای متخصصان علوم اجتماعی ارسال و از آن‌ها خواسته شد درجه اهمیت آن‌ها را مشخص کنند. پس از گردآوری داده‌ها در مرحله اول، رتبه‌بندی‌های به‌دست‌آمده درباره مؤلفه‌های مشخص‌شده و در مرحله بعد پرسش‌نامه تنظیم‌شده، که حاوی رتبه‌بندی حاصل از نظرخواهی در مرحله اول بود، برای متخصصان ارسال شد و از آن‌ها خواسته شد توافق نظر خود را با رتبه‌بندی به‌دست‌آمده اعلام کنند. پرسش‌نامه اولیه دارای ۴۸ گویه بود که پس از توجه کامل، با نظر متخصصان به ۳۹ گویه کاهش یافت. پرسش‌نامه براساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (شامل: خیلی کم، نمره ۱؛ کم، نمره ۲؛ تا اندازه‌ای، نمره ۳؛ زیاد، نمره ۴ و خیلی زیاد، نمره ۵) طراحی شده است. این پرسش‌نامه دارای

هفت مؤلفه ارزش‌های محیط‌زیست، رفتار محیط‌زیستی، مدیریت تولید پسماند، آگاهی محیط‌زیستی، نگرش به بازیافت، عادت رفتاری و رفتار بازیافت است. نتایج تحلیل عاملی پرسش‌نامه مدیریت پسماند خانگی، هفت مؤلفه (ارزش‌های محیط‌زیست، رفتار محیط‌زیستی، مدیریت تولید پسماند، آگاهی محیط‌زیستی، نگرش به بازیافت، عادت رفتاری، رفتار بازیافت) را به دست آورد که در آن ۶۴ درصد واریانس سؤال‌ها استخراج شده بود. آزمون $KMO=0.68$ و بار تلت ($P<0.001$) نشان داد که حجم نمونه کافی است و این عوامل در جامعه آماری وجود دارد. نتایج بارهای عاملی بالاتر از ۰.۳ درصد چرخش متعامد، هفت مؤلفه مورد نظر را به دست آورد. مقدار شاخص پایایی‌های ترکیبی (CR) برابر با ۰.۷۹ و شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) ۰.۵۹ به دست آمد که نشان‌دهنده قابلیت اعتماد کافی و مناسب پرسش‌نامه است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای آماری SPSS22 و LISREL در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام شد. در سطح توصیفی، از آماره‌های میانگین، انحراف استاندارد، کجی و کشیدگی و در سطح استنباطی از آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون بهره گرفته شده است. همچنین، برای تعیین رابطه بین متغیرهای پژوهش از مدل‌سازی ساختاری براساس نرم‌افزار آماری LISREL استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

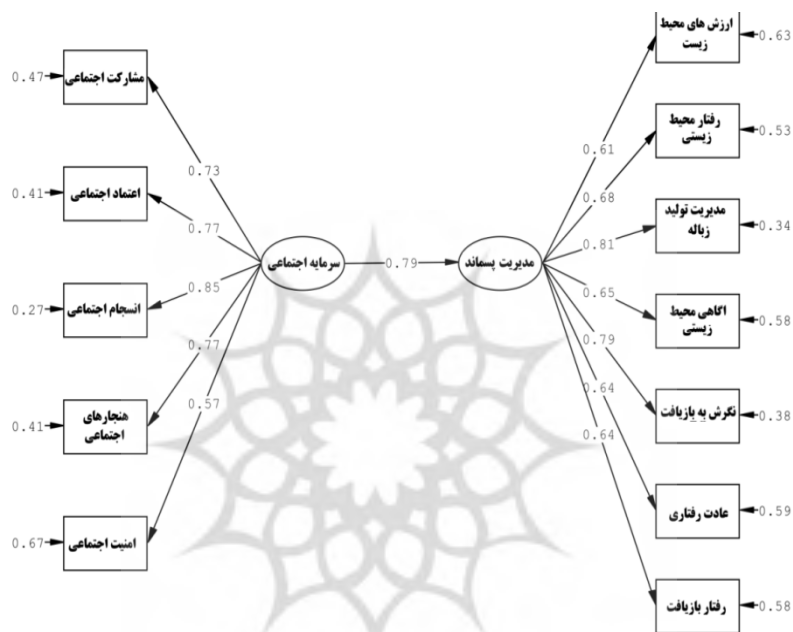
در جدول ۱، شاخص‌های توصیفی متغیرها شامل میانگین، انحراف استاندارد، چولگی و کشیدگی ارائه شده‌اند. کلاین (۲۰۱۱) پیشنهاد می‌کند که در مدل‌یابی علی، توزیع متغیرها باید نرمال باشد. او پیشنهاد می‌کند که قدر مطلق چولگی و کشیدگی متغیرها نباید از ± 1.96 بیشتر باشد. با توجه به جدول ۱ قدر مطلق چولگی و کشیدگی همه متغیرها کمتر از مقادیر مطرح شده از سوی کلاین (۲۰۱۱) است. بنابراین، این پیش‌فرض مدل‌یابی علی یعنی نرمال بودن تک‌متغیری برقرار است.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی
سرمایه اجتماعی	۳/۱۴	۰/۴۲	-۱/۱۶	۱/۹۳
مدیریت پسماند خانگی	۳/۲۸	۰/۵۷	-۰/۸۰	۱/۵۹

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، جدول ۱ نتایج شاخص‌های توصیفی مربوط به متغیرهای تحقیق را نشان می‌دهد. شاخص‌های میانگین و انحراف استاندارد متغیرها بیانگر پراکندگی مناسب داده‌ها حاکی از طبیعی بودن توزیع متغیرهاست. برای بررسی فرضیه اصلی پژوهش از مدل‌سازی ساختاری استفاده شد. آزمون الگوی نظری پژوهش و برازش آن با روش بیشینه

احتمال در نمودار ۳ و ۴ ارائه شده است. استفاده از این روش نیازمند نرمال بودن چندمتغیره متغیرهاست. در پژوهش برای بررسی نرمال بودن چندمتغیره از ضریب کشیدگی استاندارد شده مردیا^۱ استفاده شد. این عدد در پژوهش حاضر ۱۴۸٫۲۵ به دست آمد که کمتر از عدد ۱۶۸ است که از طریق فرمول $p(p+2)$ محاسبه شده است. در این فرمول p مساوی است با تعداد متغیرهای مشاهده شده که در این پژوهش ۱۲ است.

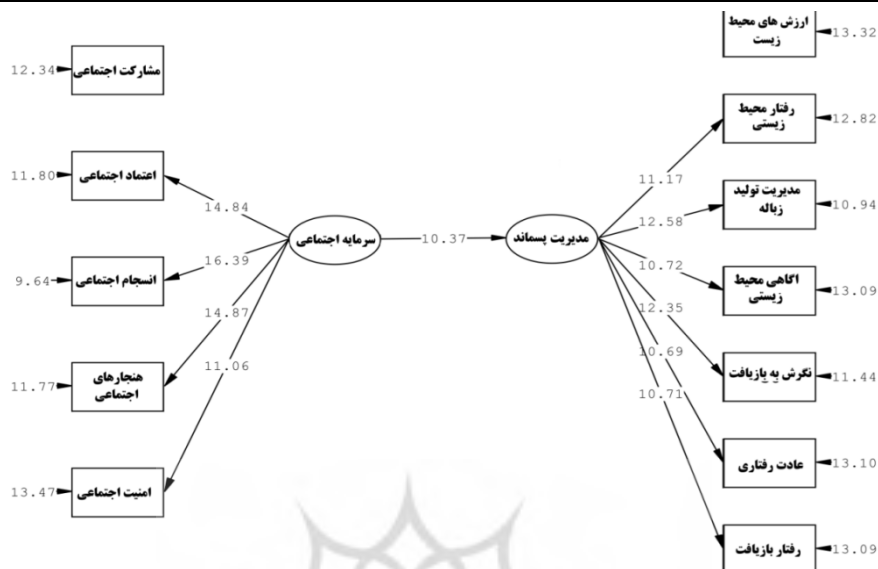

Chi-Square=143.85, df=53, P-value=0.16015, RMSEA=0.076

شکل ۳. الگوی آزمون شده پژوهش در حالت استاندارد (منبع: نگارندگان ۱۳۹۹)

اطلاعات شکل ۳ نشان می‌دهد که رابطه سرمایه اجتماعی با مدیریت پسماند خانگی (۰٫۷۹) با آماره تی ۱۰٫۳۷ در سطح ۰٫۰۰۱ مثبت و معنادار است.

^۱. Mardia's normalized multivariate kurtosis value

Chi-Square=143.85, df=53, P-value=0.16015, RMSEA=0.076

شکل ۴. الگوی آزمون شده پژوهش در حالت معناداری (منبع: نگارندگان ۱۳۹۹)

اطلاعات شکل ۴ نشان می‌دهد که روابط میان متغیرهای پژوهش از نظر آماری معنادار است. در مدل ساختاری معناداری ضریب مسیر با استفاده از t (value - t) مشخص می‌شود. چنانچه مقدار t بین ۱٫۹۶ الی ۲٫۵۷ باشد، ارتباط دو سازه در سطح $p < ۰٫۰۵$ معنادار است. اگر مقدار t بیشتر از ۲٫۵۷ باشد، معناداری ارتباط در سطح $p < ۰٫۰۱$ است. در جدول ۲، شاخص‌های برازش مطلق، تطبیقی و مقتصد به تفکیک گزارش شده‌اند. در این پژوهش، شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص نیکویی برازش تعدیل یافته (AGFI) و ریشه میانگین مربعات باقی مانده استاندارد شده (SRMR) به منزله شاخص‌های برازش مطلق، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش هنجار شده (NFI) و شاخص برازش هنجار نشده (NNFI) به عنوان شاخص‌های برازش تطبیقی و مجذور خی بر درجه آزادی (X^2/df)، شاخص برازش ایجاز (PNFI) و مجذور میانگین مربعات خطای تقریب (RMSEA) به عنوان شاخص‌های برازش مقتصد در نظر گرفته شده‌اند.

جدول ۲. شاخص‌های نیکویی برازش الگوی آزمون‌شده پژوهش

شاخص‌های برازش مطلق			
SRMR	AGFI	GFI	شاخص
۰٫۰۴	۰٫۸۳	۰٫۹۲	مقدار به‌دست‌آمده
کمتر از ۰٫۰۵	بیشتر از ۰٫۸۰	بیشتر از ۰٫۹۰	حد قابل پذیرش
شاخص‌های برازش تطبیقی			
NNFI	NFI	CFI	شاخص
۰٫۹۳	۰٫۹۲	۰٫۹۳	مقدار به‌دست‌آمده
بیشتر از ۰٫۹۰	بیشتر از ۰٫۹۰	بیشتر از ۰٫۹۰	حد قابل پذیرش
شاخص‌های برازش تعدیل‌یافته			
RMSEA	PNFI	X2/df	شاخص
۰٫۰۷	۰٫۶۶	۲٫۷۱	مقدار به‌دست‌آمده
کمتر از ۰٫۰۸	بیشتر از ۰٫۶۰	کمتر از ۳	حد قابل پذیرش

در جدول ۲، مقادیر به‌دست‌آمده در پژوهش حاضر و حد قابل پذیرش هر یک از شاخص‌های برازش گزارش شده‌اند. با توجه به این اطلاعات، همه شاخص‌های برازش در حد مطلوبی قرار دارند و می‌توان نتیجه گرفت که مدل آزمون‌شده برازش مناسبی با داده‌های گردآوری‌شده دارد. در ادامه، برای بررسی رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی زنان و مدیریت پسماند خانگی با توجه به نرمال داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد.

جدول ۳. بررسی رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و مدیریت پسماند خانگی

رابطه متغیرها	اعتماد اجتماعی	مشارکت اجتماعی	انسجام اجتماعی	هنجارهای اجتماعی	امنیت اجتماعی
همبستگی	۰٫۵۳	۰٫۵۲	۰٫۶۶	۰٫۵۵	۰٫۴۵
مدیریت پسماند خانگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی
ارزش‌های محیط‌زیست	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی
رفتار محیط‌زیستی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی
مدیریت تولید پسماند	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی	سطح معناداری نتیجه همبستگی

رابطه متغیرها	اعتماد اجتماعی	مشارکت اجتماعی	انسجام اجتماعی	هنجارهای اجتماعی	امنیت اجتماعی
معناداری	نتیجه	تأیید	تأیید	تأیید	تأیید
همبستگی	۰٫۳۴	۰٫۴۳	۰٫۵۶	۰٫۵۰	۰٫۲۴
سطح	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱
معناداری	نتیجه	تأیید	تأیید	تأیید	تأیید
همبستگی	۰٫۴۷	۰٫۴۹	۰٫۴۹	۰٫۴۶	۰٫۳۹
سطح	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱
معناداری	نتیجه	تأیید	تأیید	تأیید	تأیید
همبستگی	۰٫۳۰	۰٫۳۲	۰٫۴۳	۰٫۳۴	۰٫۲۵
سطح	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱
معناداری	نتیجه	تأیید	تأیید	تأیید	تأیید
همبستگی	۰٫۳۱	۰٫۳۳	۰٫۳۹	۰٫۴۰	۰٫۲۹
سطح	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱	**۰٫۰۰۱
معناداری	نتیجه	تأیید	تأیید	تأیید	تأیید
تعداد			۴۱۱		

* در سطح ۰٫۰۵ معنادار است.

** در سطح ۰٫۰۱ معنادار است.

براساس نتایج به دست آمده از آزمون همبستگی پیرسون در جدول ۳، بین اعتماد اجتماعی (p=۰٫۰۰۱ و r=۰٫۵۳)، مشارکت اجتماعی (p=۰٫۰۰۱ و r=۰٫۵۲)، انسجام اجتماعی (p=۰٫۰۰۱ و r=۰٫۶۶)، هنجارهای اجتماعی (p=۰٫۰۰۱ و r=۰٫۵۵)، امنیت اجتماعی (p=۰٫۰۰۱ و r=۰٫۴۵)، با مدیریت پسماند خانگی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد (p<۰٫۰۱). بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می توان گفت که هرچه مؤلفه های سرمایه اجتماعی در زنان بالاتر باشد، مدیریت پسماند خانگی افزایش می یابد و بالعکس.

بحث و نتیجه گیری

در حال حاضر، با توجه به افزایش جمعیت و تغییر شیوه های زندگی، مانند الگوهای مصرف، روزانه ۱۵۰ تن پسماند در شهر سیرجان تولید می شود و سرانه تولید پسماند هر شهروند سیرجانی معادل ۶۷۰ گرم است. مدیریت این میزان پسماند هزینه های زیادی را بر شهر

تحمیل می‌کند. علاوه بر این، یکی از عوامل کاهش کیفیت محیط زیست شهر بوده و مشکلات محیط‌زیستی عدیده‌ای همچون آلودگی هوا، خاک و آب ایجاد می‌کند. بنابراین، توجه هرچه بیشتر به عواملی که به مشارکت شهروندان در تفکیک پسماند خانگی کمک می‌کند، امری ضروری است. همچنین در سال‌های گذشته به دلیل افزایش جمعیت شهر سیرجان و تغییراتی که در الگوی مصرف خانوارها صورت گرفته میزان پسماند روندی روبه‌رشد گرفته است و بخش عمده این پسماندها مربوط به پسماندهای شهری است. شهر سیرجان همانند شهرهای دیگر با کمبود زمین برای دفن بهداشتی پسماندها مواجه است و از سوی دیگر هزینه‌هایی را که روزانه برای حمل‌وانتقال پسماند صرف می‌شود، در صورت مدیریت صحیح می‌توان در جهت ایجاد امکانات و تسهیلات مورد نیاز شهروندان صرف کرد. مسئله مدیریت پسماند خانگی از دهه‌های گذشته مدنظر مدیران شهری بوده است. در نتیجه شناسایی عوامل مؤثر بر آن در پرتو مدیریت سرمایه‌های اجتماعی می‌تواند اقدامی راهگشا قلمداد شود. با توجه به موارد یادشده، هدف اصلی تحقیق، تعیین رابطه سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن با میزان مشارکت افراد در تفکیک و جمع‌آوری پسماند خانگی است. معمولاً، تمرکز سرمایه اجتماعی بر کنش میان انسان‌هاست و از آنجا که نگرش‌ها، باورها و دغدغه‌های محیط‌زیستی نیز بخشی از رویکردها و جهت‌گیری‌های روزمره زندگی افراد است، تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که اثر اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی بر مدیریت پسماند خانگی مثبت و معنادار است. در پژوهش لاهیجانیان و شیعه‌بیگی (۱۳۹۴) مشخص شد که مشارکت اجتماعی بیشترین سهم را در تبیین محیط‌زیست شهری دارد. مطالعه کازورث (۲۰۲۰) نشان داد که برای حفظ محیط‌زیست و حضور و مشارکت اقشار اجتماعی در رعایت بهداشت محیط‌زیست در پایین‌ترین سطح خود و تلاش برای احیای محیط در بالاترین سطح آن نیازمند سرمایه اجتماعی و فرهنگی است؛ در نتیجه، از جمله عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در طرح‌های محیط‌زیستی وجود سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی است. در مطالعه ماتسوموتو (۲۰۲۰) گزارش شد که برای حضور داوطلبانه و مشارکت در برنامه‌های محیط‌زیستی ارزش‌های شخصی و شیوه‌های مدیریت پسماند نقش مؤثری دارند. ارزش‌های شخصی همچون طبیعت‌دوستی، نگرانی برای آینده و نسل‌های بعد، علاقه به جانوران و ارزش‌هایی از این دست به همراه آشنایی با شیوه‌های نوین مدیریت پسماند نقش کلیدی خواهند داشت. این نتایج به همراه یافته‌های پژوهش‌های عقلی و همکارانش (۱۳۸۸)، پلوی^۱ (۲۰۱۸)، جونز^۲ (۲۰۱۱) و فیورلو^۳ (۲۰۱۱) همسو با یافته‌های پژوهش حاضر است، زیرا به نتایج مشابهی دست یافتند.

در راستای نتایج به‌دست‌آمده می‌توان بیان کرد که سرمایه اجتماعی تسهیل‌کننده مشارکت

1. Ploy

2. Jones

3. Fiorello

و همکاری است و برعکس، بی‌اعتمادی، همکاری و مشارکت را از بین خواهد برد. سرمایه اجتماعی تعیین‌کننده کیفیت کارکرد نهادهای جامعه است. از یک‌طرف آموزش و بهداشت، امید به زندگی و نشاط جامعه و توسعه ملی، محلی و اقتصادی را افزایش می‌دهد و از طرف دیگر با توسعه مشارکت‌های اجتماعی در سطح خرد و کلان برای رفع مشکلات موجود رابطه دارد. در راستای مدیریت پسماند خانگی در سطح محله نیز مؤثر است، زیرا آن‌ها را به رعایت و گسترش هنجارها و ارزش‌های مثبت درخصوص مدیریت پسماند تشویق کرده و مانعی برای کج‌رفتاری‌ها و سهل‌انگاری‌ها در زمینه پسماند خانگی است. این موضوع، به شکل مستدل ثابت شد و مطالعات نشان می‌دهد که هرچه سرمایه اجتماعی بالا باشد، مدیریت پسماند و تلاش برای ارتقای سطح بهداشت محله افزایش می‌یابد و آن را می‌توان در تمایل ساکنان مناطق مختلف در مداخله برای حفاظت بهداشت و مدیریت پسماند مشاهده کرد.

مشارکت اجتماعی زنان و تمایل آن‌ها برای مشارکت در سطح محلی و محیطی زمینه تشکیل گروه‌های مشارکتی را تشکیل می‌دهد. مشارکت زنان، زندگی در شهر و سیاست‌ها و برنامه‌های مربوط به آن را برای احاد افراد جامعه معنادار می‌کند و آن‌ها را متقاعد و آماده مشارکت و سهیم‌شدن در اداره شهر می‌کند و حس تعلق به شهر و محله را در آن‌ها تقویت می‌کند. مشارکت اجتماعی زنان بیشترین سهم و نقش را در رویارویی با مسائل و مشکلات مرتبط با رفتار پسماند و کاهش آن‌ها دارد، زیرا راهبرد مورد نظر در مشارکت زنان، به‌ویژه در قالب شکل‌گیری انجمن‌ها و گروه‌های اجتماعی، در مقیاس‌های محلی و فرا محلی، آزادسازی انرژی آن‌ها و استفاده از پتانسیل‌های محلی برای دسترسی به منابع و توان بیشتر برای حل مشکلات فعلی و پیش‌روست. افزون بر این، آگاهی از نیازها و خواسته‌های شهروندان، تمرکززدایی و حرکت به سوی واگذاری امور، اولویت فضاهای فرهنگی-اجتماعی، آموزش فرهنگ شهرنشینی و بهره‌وری بهینه از امکانات و تلاش برای دستیابی به توسعه پایدار شهری، که به‌منزله اصول کلیدی مدیریت شهری از آن‌ها یاد می‌شود، بدون مشارکت زنان و تحقق حکمروایی شهری امکان‌پذیر نیست. در مقابل، از بعد انسجام اجتماعی، وحدت و همبستگی عمومی نقش بسزایی در تثبیت هر نظام اجتماعی دارد، زیرا جوامع بشری فقط در سایه همبستگی اجتماعی است که می‌توانند به روابط و تعاملات روزمره زندگی خویش بپردازند، زبان یکدیگر را درک کنند، واکنش‌های دیگران را پیش‌بینی کنند و برای آینده زندگی خود برنامه داشته باشند. از این‌رو، می‌توان گفت به هر میزان انسجام اجتماعی، وحدت و همبستگی در سطح محلی در میان اعضای محله، به‌ویژه زنان، بیشتر باشد، توسعه محلی، کاهش رفتارهای مخرب محیط‌زیستی و مدیریت رفتار پسماند را به همراه خواهد داشت. در زمینه اعتماد اجتماعی می‌توان بیان کرد در سطح خرد، اعتماد به عنوان ویژگی فردی مطرح می‌شود و بر احساسات، عواطف و ارزش‌های فردی تأکید می‌شود. در بررسی اعتماد اجتماعی، تئوری‌های

شخصیت و متغیرهای فردی مورد توجه قرار می‌گیرد. براساس این دیدگاه، اعتماد با مفاهیمی چون همکاری، صداقت، وفاداری، صمیمیت، امید و دگرخواهی ارتباط نزدیکی دارد و در سطح کلان اعتماد به‌عنوان ویژگی روابط اجتماعی یا ویژگی نظام اجتماعی و به‌طور کلی به‌عنوان یک ویژگی جمعی مفهوم‌سازی می‌شود. در این زمینه، در شبکه اعتماد اجتماعی، اعتماد متقابل به یکدیگر، از اطلاعات، هنجارها و ارزش‌های یکسانی در تبادلات فیما بین خود استفاده می‌کند. از این رو، اعتماد فی‌مابین نقش زیادی در تسهیل فرایندها و کاهش هزینه‌های مربوط به تبادلات دارد. اعتماد اجتماعی از مفاهیمی است که نقش و اهمیت آن در حوزه‌های مدیریت پسماند خانگی تأیید شده است. در این زمینه، اعتماد، زنان را قادر به شکل‌دادن روابط معنادار با همسایگان می‌سازد که بتوانند مجموعه‌ای از هنجارها، اطلاعات و تجارب خود را در زمینه مدیریت پسماند به اشتراک بگذارند که در نهایت رفتاری مناسب در خصوص مدیریت پسماند از خود نشان دهند. مشخص است که رابطه دوجانبه بین سطوح مشارکت اجتماعی و اعتماد بین فردی با سرمایه اجتماعی وجود دارد. هرچه مشارکت زنان بیشتر باشد، آن‌ها بیشتر می‌آموزند تا به همدیگر اعتماد کنند و هرچه اعتماد بین آن‌ها افزایش یابد، مدیریت پسماند خانگی بهتری خواهند داشت. در راستای امنیت اجتماعی می‌توان بیان کرد که امنیت اجتماعی، به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی که در یک جامعه از شرایط ساختاری و الگوهای کنشی برخوردار است، به‌منزله پدیده‌ای در مسیر تحولات اجتماعی برسر راه توسعه یعنی وضعیت موجود و وضعیت مطلوب مورد توجه مردم و گروه‌های اجتماعی قرار می‌گیرد و در صورت عدم تحقق آن مانع تحقق اهداف و تهدیدکننده ارزش‌ها و کمال مطلوب نظم اجتماعی و توسعه جامعه خواهد شد. با توجه به اینکه توسعه و بهبود حیات اجتماعی انسان دارای دو بُعد ارزش-هنجاری و اثباتی-واقعی است، امنیت به‌منزله پدیده‌ای اجتماعی از بُعد ارزشی و هنجاری برای رسیدن به اهداف و کمال مطلوب جامعه و همچنین از بُعد اثباتی و واقعی در راستای مقدمات و محدودیت‌های موجود بر راه رسیدن به توسعه پایدار باید مورد مطالعه قرار گیرد. بر این اساس، به هر میزان که امنیت اجتماعی در محلات افزایش یابد، زنان تلاش بیشتری برای مدیریت پسماند خانگی خواهند داشت. با این استدلال که امنیت اجتماعی ناظر بر توانایی پاسداشت با دفع تهدید، از عناصری است که زنان را در محلات به همدیگر مرتبط می‌کند و آنان با امنیت فکری به مشارکت بیشتر در زمینه پسماندهای خانگی خواهند پرداخت. در آخر، هنجارهای اجتماعی شیوه‌های رفتاری معینی است که در گروه یا جامعه متداول است و فرد در جریان زندگی خود آن را می‌آموزد، به کار می‌بندد و نیز انتظار دارد که دیگر افراد گروه یا جامعه آن را انجام دهند. هنجارها، رفتار، قاعده، معیار یا میزانی است که با آن رفتار اجتماعی اشخاص در جامعه سنجیده می‌شود. هر رفتاری که با آن تطبیق کند، رفتاری است به‌هنجار و اگر نسبت به آن انحراف داشته باشد، نابه‌هنجار نامیده می‌شود. رعایت کردن هنجارهای اجتماعی از طرف زنان

زمینه‌ای را ایجاد می‌کند که ضمن تحکیم هنجارهای موجود به بازتعریف هنجاری اجتماعی منجر شود که مدیریت پسماند خانگی را هدایت کند.

ملاحظه اخلاقی

مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری المیرا جعفری با عنوان «بررسی و مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مدیریت پسماند در مناطق شهری با تأکید بر دیدگاه بورديو در حوزه مدیریت پسماندهای خانگی توسط زنان» است که در گروه علوم اجتماعی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی به راهنمایی دکتر صادق صالحی انجام شده است.

منابع

- افتخاری، رضوان (۱۳۹۲). «رابطه بین سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار گردشگری در روستای ابیانه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- پاک‌سرشت، سلیمان (۱۳۹۳). «ملاحظات و راهبردهای ارتقای سرمایه اجتماعی»، نشریه راهبرد فرهنگ، س ۲۵، ش اول، ص ۷۱-۱۰۴.
- پیوسته‌گر، یعقوب؛ انصاری، محمدحسین (۱۳۹۶). «بررسی و ارزیابی عوامل اجتماعی مؤثر بر کاهش سرانه تولید پسماند خانگی (نمونه موردی: مناطق ۳ و ۱۰ شهرداری تهران)»، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، س ۹، ش ۴، ص ۲۱۹-۲۳۶.
- جمشیدی، سارا (۱۳۹۸). «شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی زیست‌محیطی با تأکید بر بافت‌های سنتی شهرهای تاریخی (مطالعه موردی: شهر همدان)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیکی.
- حیدری، الهام (۱۳۹۶). «ارزیابی نقش زنان در مدیریت پسماند خشک شهری از مبدأ (موردپژوهی: ناحیه آزادشهر یزد)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه یزد.
- خواجه شاهکوهی، علیرضا؛ خوش‌فر، غلامرضا؛ نگاری، اعظم (۱۳۹۴). «بررسی میزان مشارکت شهروندان در مدیریت پسماند خانگی موردشناسی: شهر مشهد»، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، س ۵، ش ۱۵، ص ۲۱۵-۲۳۲.
- صاحب‌محمدی، عبدالعلی؛ محمودخانی، روح‌الله (۱۳۸۶). «بررسی نقش مدیریت پسماند بر انتشار گازهای گلخانه‌ای»، سومین همایش ملی مدیریت پسماند.
- صالحی، صادق؛ امام‌قلی، لقمان (۱۳۹۱). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان)»، جامعه‌شناسی/ایران، س ۱۳، ش ۴، ص ۱۴۱-۱۶۳.
- عقیلی، سیدمحمود؛ خوش‌فر، غلامرضا؛ صادق، صالحی (۱۳۸۸). «سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه در شمال ایران (مطالعه موردی: استان‌های گیلان، مازندران و گلستان)»، علوم کشاورزی و منابع طبیعی، س ۱۶، ش اول، ص ۲۳۶-۲۵۰.
- قنبری، سیروس؛ بهشتی‌راد، رقیه؛ سلطانزاده، وحید (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر

- رفتارهای فرانقشی و تعهد سازمانی: آزمون نقش میانجی مسئولیت‌پذیری اجتماعی»، نشریه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، س ۲، ش ۶، ص ۳۸-۹.
- کریمی، غلامرضا (۱۳۹۵). «بررسی و مدیریت پسماندهای بیمارستانی شهرستان گنبد کاووس»، استان گلستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت شهری، مؤسسه آموزش عالی بهاران.
- کریمی، لیلا (۱۳۸۹). «بررسی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر رفتار زیست‌محیطی (با تکیه بر رفتار مصرف آب)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه پیام‌نور مرکز پرند.
- کلانتری، عبدالحسین؛ صالحی، صادق؛ آقایی، بنفشه (۱۳۹۵). «بررسی ارتباط بین ارزش‌های محیط‌زیستی و رفتار پسماند خانواده (مطالعه موردی منطقه ۷ شهر تهران)»، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران، س ۵، ش ۳، ص ۳۶۹-۳۸۵.
- کلمن، جیمز (۱۳۹۶). *بنیادهای نظریه اجتماعی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نی.
- لاهیجانیان، اکرم‌الملوک؛ شیعه‌بیک، شادی (۱۳۹۴). «بررسی موانع مشارکت اجتماعی شهروندان در محیط‌زیست شهری با استفاده از روش SWOT و ارائه راهکارهای مناسب جهت ارتقای پایدار محیط‌زیست»، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، س ۱۷، ش ۴، ص ۱۴۵-۱۶۴.
- مختاری ملک‌آبادی، رضا؛ عبدالمهدی، عظیمه السادات؛ صادقی، حمیدرضا (۱۳۹۱). «تحلیل و بازشناسی رفتارهای زیست‌محیطی شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان)». نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، س ۵، ش ۱۸، ص ۱-۲۰.
- نورپور، علیرضا؛ افراسیابی، هادی؛ داودی، سیدمجید (۱۳۹۲). *بررسی فرایند مدیریت پسماند در جهان و ایران*، تهران: نشر مدیریت فناوری اطلاعات و مرکز اسناد.
- واقفی، الهام؛ حقیقتیان، منصور (۱۳۹۳). «بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی (بعد نهادینه) بر رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی با رویکرد توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز)»، نشریه اقتصاد و مدیریت شهری، س ۲، ش ۸، ص ۴۷-۶۵.
- همتی، زهرا؛ شبیری، سیدمحمد (۱۳۹۵). «تحلیلی بر مؤلفه‌های ارتقای فرهنگ محیط‌زیستی (مطالعه موردی شهروندان شهر شیراز)»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، س ۸، ش ۴، ص ۱۹۷-۲۱۴.
- Arrow, K. J. (2010). "Observations on Social capital. In *Social Capital: A Multifaceted Perspective*, Eds". Partha Dugupta & Iamail Seragledin. Washington DC.
- Beaudoin, C. E. (2007). "Mass media use neighborliness, and Social capital: Assessing Causal links with panel data", *Communication Research*, 34(6), PP 637-664.
- Borgonovi, F. (2010). "A life-cycle approach to the analysis of the relationship between social capital and health in Britain", *Social Science & Medicine*; 71 : PP 1927-1934.
- Cusworth, G., (2020). "Falling short of being the 'good farmer': Losses of social and cultural capital incurred through environmental mismanagement, and the long-term impacts agri-environment scheme participation", *Journal of Rural Studies*, 75(2): PP 164-173.
- Ferris, S.P., Javakhadze, D., & Rajkovic, T. (2017). "The international effect of managerial social capital on the cost of equity", *Journal of Banking & Finance*, 74: PP 69-84.

- Fiorello, J. (2011). "Review the role of citizen participation in urban waste management", *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 13: PP 452-466.
- Hasunuma, L.(2019). "Beyond formal representation: Case studies of women's participation in civil society in Japan", *Women's Studies International Forum*, 72(2): PP 1-8.
- Herrero, I., & Hughes, M.(2019). "When family social capital is too much of a good thing", *Journal of Family Business Strategy*, 10(3): PP 101-114.
- Inaba, Y., Wada, Y., Ichida, Y., & Nishikawa, M.(2015). "Which part of community social capital is related to life satisfaction and self-rated health? A multilevel analysis based on a nationwide mail survey in Japan", *Social Science & Medicine*, 142: PP 169-182.
- Jha, A., Boudreaux, J., & Banerjee, V.(2018). "Political leanings and social capital", *Journal of Behavioral and Experimental Economics*; 72(2): PP 95-105.
- Jones, G. (2011). "Exploring the level of cooperation and participation of citizens in urban recycling programs", *Journal of Cleaner Production*, 19: PP 147-159.
- Kawamoto, K., & Kim, K.(2016). "Social capital and efficiency of earthquake waste management in Japan", *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 18: PP 256-266.
- Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling, Second Edition*, New York: The Guilford Press.
- Li, C., Zhang, Q., & Li, G.(2018). "Does social capital benefit resilience for left-behind children? An evidence from Mainland China", *Children and Youth Services Review*, 93: PP 255-262.
- Liu, G.G., Xue, X., Yu, G., & Wang, Y.(2016). "How does social capital matter to the health status of older adults? Evidence from the China Health and Retirement Longitudinal Survey", *Economics & Human Biology*, 22: PP 177-189.
- Lok, A., Burke, C., Crowe, S.E., & Woods, K.L.(2017). "Society Leadership and Diversity: Hail to the Women", *Gastroenterology*, 153: PP 618-620.
- Matsumoto, Sh.(2020). "Do individuals free ride on participation in environmental policies? Personal values and waste management practices", *Ecological Economics*, 174(2): PP 106-116.
- Miranda, P., Blazquez, C.A., Vergara, R., & Weitzler, S.(2015). "A novel methodology for designing a household waste collection system for insular zones", *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 77: PP 227-247.
- Ploy, S. (2018). "Social Capital, Citizen Participation in Public administration, and public sector performance in Thailand", *World Development*, 109: PP 236-248.
- Putnam, Robert D. (2002). *Bowling Alone: the collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster. PP 12-19.
- Redding, E.M., Ruiz-Cantero, R., Fernández-Sáez, J., & Guijarro-Garvi, M.(2017). "Gender inequality and violence against women in Spain, 2006-2014: towards a civilized society", *Gaceta Sanitaria*, 31(2): PP 82-88.
- Stromgren, M., Eriksson, A., Bergman, D., & Dellve, L. (2016). "Social capital among healthcare professionals: A prospective study of its importance for job satisfaction, work engagement and engagement in clinical improvements". *International Journal of Nursing Studies*; 53: PP 116-125.

- Thompson, M.,(2018). “Social capital, innovation and economic growth”, *Journal of Behavioral and Experimental Economics*; 73: PP 46-52.
- Utsunomiya, K.(2016). “ Social capital and local public transportation in Japan”, *Research in Transportation Economics*, 59: PP 434-440.
- Vincent C., V., Mathews, M., & Loh, Y.C.(2016). “Social capital in Singapore: Gender differences, ethnic hierarchies, and their intersection”, *Social Networks*, 47(2): PP 138-150.
- Weil,F., Lee, M.R., & Shihadeh,E.S. (2011). “The burdens of social capital: How socially-involved people dealt with stress after Hurricane Katrina”, *Social Science Research*,41(2): PP 1-10.
- Yang, Q., & Hu, P.(2017). “Chinese Women’s Sexual Desire in the Patriarchal Society”, *The Journal of Sexual Medicine*, 14(5): PP 285-288.

